

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 330.342.151.076.12 (497.1)

Obnova političkog vladanja proizvodnjom

Najdan Pašić

Fakultet političkih nauka, Beograd

Sažetak

Za socijalizam važi fundamentalna istorijska zakonitost da »u društvenoj proizvodnji svog života ljudi ulaze u određene, nužne odnose« koji ne zavise od njihove volje i idejnih određenja. Te objektivne zakonitosti socijalističko društvo mora da uvažava u usmeravanju svog razvoja. U prvi plan stoga izbija kompleks problema koji uobičajeno nazivamo odnosom ekonomije i politike. Dalekosežno razvlašćivanje savezne državne mašinerije kao regulatora celokupne ekonomije, kao glavnog nosioca državnosvojinskog monopola, nije neposredno rezultiralo vlašću udruženog rada. Naprotiv, obnovljeno je političko vladanje proizvodnjom posredstvom razgranatog sistema administrativnog regulisanja privrednih odnosa i tzv. uslova privređivanja. Opseg ovlašćenja centara političke moći u raspolaganju sredstvima proširene reprodukcije svedoči da se stvara kvazidržavna svojina. Najpouzdaniji pokazatelj »decentralizovanog etatizma« jeste teritorijalno zatvaranje. Da bi bio utvrđen uticaj političkog sistema na te društvene procese treba da budu ispitani: (a) državni akti koji uslovljavaju zavisnost udruženog rada od mera ekonomske politike; (b) institucije političkog sistema, kako bi se utvrdilo koliko one jačaju tendencije teritorijalnog zatvaranja i zavisnost udruženog rada od teritorijalnih zajednica.

Istorija socijalizma, mada relativno kratka, puna je vrlo rečitih činjenica i ozbiljnih poruka i pouka o tome kakvu ogromnu štetu razvoju društveno-ekonomskih odnosa i razvoju socijalizma uopšte može da nanese, i nanosi, u praksi nasilje birokratskog voluntarizma nad ekonomskim zakonitostima. Rat sa objektivnim ekonomskim zakonitostima spada među najskuplje ratove. To je dokazala čitava istorija socijalizma. Primera je mnogo — od »ratnog komunizma« iz prvih godina života tek stvorene, i sa svih strana ugrožene, sovjetske države, pa do primitivnih egalitarističkih utopija kakve je pokušao da provede Pol Pot u Kampučiji.

Neuspeli pokušaji da se po kratkom postupku likvidira delovanje robnovčanih zakona i tržišta, to jest zakona vrednosti, činjeni su u svim socijalističkim zemljama u nekim fazama njihovog razvoja. Očigledno »dečija

bolest levičarstva u komunizmu«, o čemu je pisao Lenjin, predstavlja, tako reći, opštu pojavu ili zakonitu negativnu tendenciju u razvoju socijalizma.

Pokazuje se, međutim, da bez obzira na porast uticaja organizovane svesti na tokove društvenog kretanja, i za socijalizam važi fundamentalna istorijska zakonitost da »u društvenoj proizvodnji svoga života ljudi ulaze u određene, nužne odnose« koji ne zavise naprosto od njihove volje, fantazije, njihovih idejnih opredeljenja. Te objektivne zakonitosti društvo mora da uvažava i poštuje i mora od njih i da polazi, baš u interesu uspešnog usmeravanja svoga razvoja.

Ali, uticaj i pritisak birokratskog pragmatizma i voluntarizma na svest vodećih snaga u socijalizmu bili su toliko jaki da su bili zanemareni i ignorisani neki vrlo jasni stavovi marksističke teorije koji se odnose na to pitanje. Prosto je čudno da se ponovno obnavljaju diskusije koje su vođene pre više desetina godina.

Ja bih podsetio na pismo Fridriha Engelsa Konradu Šmitu iz 1890. godine, znači iz vremena mnogo pre nego što je ugledao svet bilo koji socijalistički sistem. Engels govori o tome da povratno dejstvo državne sile na ekonomski razvitak može biti trojako: »ona može dejstvovati u istom pravcu i tada je razvitak brži; može dejstvovati protiv njega, ali u tom slučaju ona danas propada posle izvesnog vremena u svakom velikom narodu«. Treći slučaj predstavljaju razne kombinacije prva dva slučaja. Jasno je, naglašava Engels, da u drugom i trećem slučaju politička sila može naneti ekonomskom razvitku veliku štetu i prouzrokovati ogromno traćenje snaga i materijala.

Ovaj problem odnosa ekonomije i politike ispoljava se, razumije se, na različite načine s obzirom na konkretnu prirodu produkcionijskih odnosa i na stepen razvoja produkcionijskih snaga datog društva. Situacija je različita kad je u pitanju privatna i kad je u pitanju državna svojina. Odnos ekonomije i politike naročito je složen i specifičan u uslovima nastajanja društvene svojine kao oblika negacije svakog svojinskog monopola, i privatnog i državnog. Društvena je svojina vrlo složena kategorija u kojoj se, na najrazličitije načine, prepliću ekonomske i političke komponente. Reč je o sistemu odnosa, i političkih i ekonomskih, kojima je određen ukupan odnos samoupravno organizovanih proizvođača, to jest odnos društva i društvenih grupa prema sredstvima za proizvodnju nad kojima niko — ni država, ni pojedinac, ni radni kolektiv — nema klasično svojinsko pravo.

Osnovni i najvažniji cilj Ustava iz 1974. godine bio je da se sredstva proširene reprodukcije stave u celini pod kontrolu udruženog rada. Nastojalo se da se za to stvore i neke institucionalne i normativne pretpostavke. Danas valja pogledati gde smo stigli i gde smo zalutali na tome putu.

Očigledno da dalekosežno razvlašćivanje savezne državne mašinerije kao regulatora celokupne ekonomije, kao glavnog nosioca državnosvojinskog monopola, nije donelo odmah i neposredno odgovarajuće jačanje pozicije udruženog rada, njegove neposredne kontrole nad viškom rada, nad alokacijom i cirkulacijom sredstava proširene reprodukcije. Naprotiv, dogodilo se da se etatizam, u smislu političkog vladanja nad uslovima proizvodnje, pojavio u novim oblicima.

Teritorijalno zatvaranje sigurno je najpouzdaniji indikator, ali i najteža posledica, »decentralizovanog etatizma« koji je dobio vrlo veliku snagu. Naime, naše ustavno opredeljenje nije moglo samo po sebi da otkloni postojeće

odnose snaga. Primena ustavnih rešenja odigravala se pri određenom odnosu snaga u društvu koji, u osnovi, nije bio povoljan za radničku klasu zbog niskog stepena ekonomske i tehnološke integriranosti udruženog rada. To je dalo mogućnost političko-upravljačkom sloju da zadrži materijalnu osnovu svoje moći. A materijalna osnova te moći jest neki, makar preobraženi, oblik državne svojine. I mada je državni kapital ukinut u oblicima u kojima je egzistirao u ranijem periodu, on se na zaobilazan način i u zakamufliranim formama restaurirao posredstvom vrlo razgranatog sistema administrativnog regulisanja privrednih odnosa i utvrđivanja tzv. »uslova privređivanja«. Kad se uzmu zajedno sva ovlašćenja koja imaju centri političke moći u odnosu na udruženi rad u raspolaganju sredstvima proširene reprodukcije, onda postaje jasno da se stvara neka vrsta kvazidržavne svojine.

Pošto svaki centar političke moći nastoji da ojača svoje pozicije, on se, pre svega, orijentiše na to da sredstva proširene reprodukcije, koja se formiraju i »kreću« na »njegovoj teritoriji«, stavi pod svoju neposrednu kontrolu. I otuda tako jake tendencije teritorijalizacije društvenog kapitala. A svaki vid dezintegracije, komadanja društvene svojine i teritorijalnog zatvaranja sredstava društvene reprodukcije direktno pogađa društveni položaj radničke klase i jača tehnokratsku i birokratsku vlast nad udruženim radom. I tu se onda pojavljuju u zaoštrenom vidu svi problemi odnosa ekonomije i politike.

Ne može se pobeći ni od pitanja koliko sâm politički sistem, pojedine njegove institucije, odnosno ponašanja koja sistem omogućuje ili čak stimuliše, kumuju tendencijama zatvaranja u uže teritorijalne okvire, pa i raspadu velikih tehnoloških, ekonomskih sistema, karakterističnih za modernu razvijenu privredu.

Hteo bih da pomenem samo kakve sve oblike i šire reperkusije ima ta zavisnost udruženog rada od centara političkog odlučivanja. Ta zavisnost deluje na sve aspekte stvarnog položaja proizvođača, na njihovo ponašanje koje je često predmet kritike, ali kritike koja je krivo adresirana. Jer, ako su stvoreni takvi uslovi privređivanja da organizacijama udruženog rada ostaje samo mali postotak ukupnog dohotka kojim mogu stvarno da raspolazu, ako je čak 83% ili 85% obrtnih sredstava bankarski kredit pod vrlo teškim uslovima, ako se administrativno regulišu cene itd, ako se administrativno deli tržište, onda sigurno udruženi rad ne vidi svoju šansu u onome što smo očekivali da će biti njegova orijentacija, tj. u težnji da što racionalnije gazduje sredstvima proširene reprodukcije, da sledi pravu ekonomsku logiku i da se povezuje ne zavisno od užih teritorijalnih okvira i granica.

Naprotiv, pojavljuje se negativna tendencija da se radnička klasa hvata za skute svoje državne birokratije i tehnokratije, traži od nje pomoć, zaštitu, odgovarajuće administrativne mere kojima bi se olakšala pozicija pojedinih privrednih grana i preduzeća, pojedinih OUR-a i stvorili uslove da se kako-tako prežive udari nepovoljne ekonomske situacije. Zato je neodložno da se, s gledišta ciljeva utvrđenih programom ekonomske stabilizacije (a ne sa gledišta pojedinih teritorijalnih granskih interesa), podvrgnu širem kritičkom ispitivanju:

Prvo, sve one norme državnih propisa i drugih opštih normativnih akata koji uslovljavaju zavisnost udruženog rada od stalno promenljivih i improvizovanih mera ekonomske politike, da bi se utvrdilo šta je od svega toga

nužno i opravdano, a šta bi moralo da se promeni i ukine. Savez komunista i Savez sindikata moraju u tom pogledu da priteknu u pomoć radničkoj klasi, oslobadajući je od sve težeg birokratskog tutorstva.

Drugo, da se, u vezi s tim, kritički analiziraju institucije političkog sistema s ciljem da se utvrdi koliko one obezbeđuju i učvršćuju samostalan i stabilan položaj udruženog rada, a koliko, naprotiv, jačaju tendencije teritorijalnog zatvaranja i stepen zavisnosti čoveka u udruženom radu i njegovih organizacija i zajednica od uže teritorijalne pripadnosti.

Visok stepen zavisnosti samoupravnih subjekata, pa i svakog pojedinca, od centara teritorijalne vlasti u opštini i regionu, u republici i pokrajini, povlače za sobom oštro suprotstavljanje institucionalizovanih i politizovanih parcijalnih interesa koji se, zbog samog načina njihove artikulacije, teško mogu uskladiti.

U tome se otkriva tesna korelacija između zavisnosti ekonomske stabilizacije i nužnih promena u političkom sistemu. Sve do skora uporno se održavalo mišljenje da je te dve strane — ekonomsku i političku — moguće razdvojiti i provoditi program ekonomske stabilizacije ne dirajući ništa u postojećoj strukturi političkog sistema i normativnom poretku, uspostavljenim, ne samo Ustavom, nego i brojnim drugim zakonskim i podzakonskim aktima. Međutim, bitna pretpostavka za provođenje dugoročnog programa ekonomske stabilizacije jeste unpravo takav politički sistem koji obezbeđuje da se, uprkos snažnim pritiscima parcijalnih interesa, provodi politika utvrđena demokratskim putem preko delegatskih skupština. Neprovođenje ili samo delimično provođenje usvojenih mera dovodi u pitanje sve ciljeve koje je dugoročni program ekonomske stabilizacije utvrdio.

Ali, s druge strane, tačno je isto tako da funkcionisanje političkog sistema zavisi u najvećoj meri od objektivne pozicije udruženog rada, tj. od toga koliko su radni ljudi i građani zaista u takvoj poziciji da mogu da sagledaju i izraze svoje autentične interese i to prenesu na delegaciju i delegate. Delegatski sistem hramlje i ne daje očekivane rezultate baš zbog toga što samoupravna baza — osnovne samoupravne organizacije i zajednice — nisu u stanju da izraze svoje interese koji su na liniji samoupravne integracije i slobodnog udruživanja rada i sredstava nego, u uslovima života od danas do sutra, izražavaju samo neposredne interese preživljavanja u datom trenutku.

Postoji, dakle, visok stepen korelacije između dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i napora koji se čine u društvu da politički sistem bude efikasniji. Ciljevi dugoročnog programa ekonomske stabilizacije kao što su: obezbeđivanje jedinstva jugoslovenskog tržišta, proširivanje prostora za slobodnije delovanje ekonomskih zakona (a to znači smanjivanje prostora za birokratski voluntarizam), stvaranje stabilnih uslova privređivanja, reafirmacija principa planiranja društvenog razvoja itd, najtešnje su vezani uz odgovarajuće reforme političkog sistema.

Živimo u socijalističkom društvu, ali faktički bez plana ekonomskog razvoja, jer dva poslednja pokušaja donošenja petogodišnjih planova nisu uspela. Sve se svelo na utvrđivanje nekih opštih projekcija, ali brojni društveni dogovori, kojima je trebalo obezbediti realizaciju planova, nisu nikada doneti. Tek kada planiranje bude obezbedilo stabilnu poziciju udruženog rada i njegov presudni uticaj na upravljanje sredstvima proširene reprodukcije i sve institucije delegatskog sistema moći će da funkcionišu mnogo uspešnije

nego što je to slučaj sada. Onda će puni efekat dati i planirane korekcije u političkom sistemu, promene u kadrovskoj politici, jačanje lične i kolektivne odgovornosti itd. Prema tome, ekonomska i politička strana borbe za stabilizaciju i dalji samoupravni razvoj samo su dve strane istog revolucionarnog procesa usmerenog ka onome što je sama suština socijalizma, a to je društveno oslobođenje rada i ukidanje dvojstva ekonomije i politike.

Najdan Pašić

REINSTATEMENT OF POLITICAL RULE OVER PRODUCTION

Summary

Socialism is subject to one of the fundamental laws of history, according to which »in the social production of their life men enter into definite relations that are indispensable and independent of their will« and ideologies. In deciding on the lines of its development, socialist society must take into account these objective circumstances. This brings to the fore a set of problems which is usually called the relationship of economics and politics. The extensive expropriation of the federal state machinery as the regulator of the entire economy, as the chief subject of state-property monopoly, has not directly resulted in the power of associated labour. On the contrary, political dominance over production has been restored through the ramified system of administrative regulation of economic relations and of the so-called terms of economic activity. The scope of the competences of centres of political power in controlling the means of expanded reproduction bears witness to the establishment of a quasi-state ownership. The most reliable indicator of »decentralized statism« is confinement within territorial boundaries. To identify the effect of the political system on these social processes, it would be necessary to examine: (a) state regulations imposing the dependence of the associated labour on economic policies; and (b) the institutions of the political system, in order to determine to what extent they enhance the tendency of confinement territorial and the dependence of associated labour on territorial communities.